

CZESŁAW MICHALSKI

Z DZIEJÓW WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU W KRAKOWIE OD KOŃCA XVIII WIEKU DO 1918 ROKU *

Utrata niepodległości w 1795 r. zahamowała rozwój oświaty i szkolnictwa na ziemiach polskich. Przerwana została działalność Komisji Edukacji Narodowej, przejawiającej wiele troski sprawom wychowania fizycznego. Sytuacja, jaka wytworzyła się wówczas na ziemiach polskich nie stwarzała również sprzyjających warunków dla rozwoju wychowania fizycznego, którego stan w społeczeństwie był wysoce niezadowalający.

Uzyskane przez Kraków w latach 1815—1846 swobody polityczne i kulturalne stwarzały dogodniejsze warunki dla rozwoju wychowania fizycznego. Przywrócono w utworzonej w 1815 r. Rzeczypospolitej Krakowskiej system oświaty w duchu reform Komisji Edukacji Narodowej. Wprowadzono wówczas do szkół ludowych wychowanie fizyczne w formie musztry, a więc niezbyt atrakcyjnego przedmiotu dla dzieci; nie wzbudzał on też entuzjazmu wśród rodziców, dopatrujących się w tych ćwiczeniach zapowiedzi przyszłej służby wojskowej. Bardziej wszechstronny był zakres wychowania fizycznego w szkołach średnich Krakowa. Władze szkolne Rzeczypospolitej Krakowskiej nawiązywały do dawnych tradycji rekreacji, polegającej na organizowanych dla młodzieży szkolnej tzw. majówkach, a więc swego rodzaju świąt wychowania fizycznego. Brała w nich udział cała młodzież szkolna, łącznie z gronem nauczycielskim, a ulubionymi zabawami były gry wojenne, popisy siły i zręczności, gry w piłkę, gra w lisa (podchody), biegi do mety, huśtawka¹.

Wychowanie fizyczne rozwijało się wówczas także na Uniwersytecie Krakowskim, kiedy do programu nauczania ogólnego wprowadzono ćwiczenia fizyczne dla studentów, powołując do rozpoczęcia prac tzw. szko-

* Fragment pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. dra J. Zarębskiego.

¹ Główne kierunki rozwoju wychowania i sportu od końca XVIII w. do 1918 r., Źródła do dziejów kultury fizycznej i sportu, Wrocław—Warszawa—Kraków 1968.

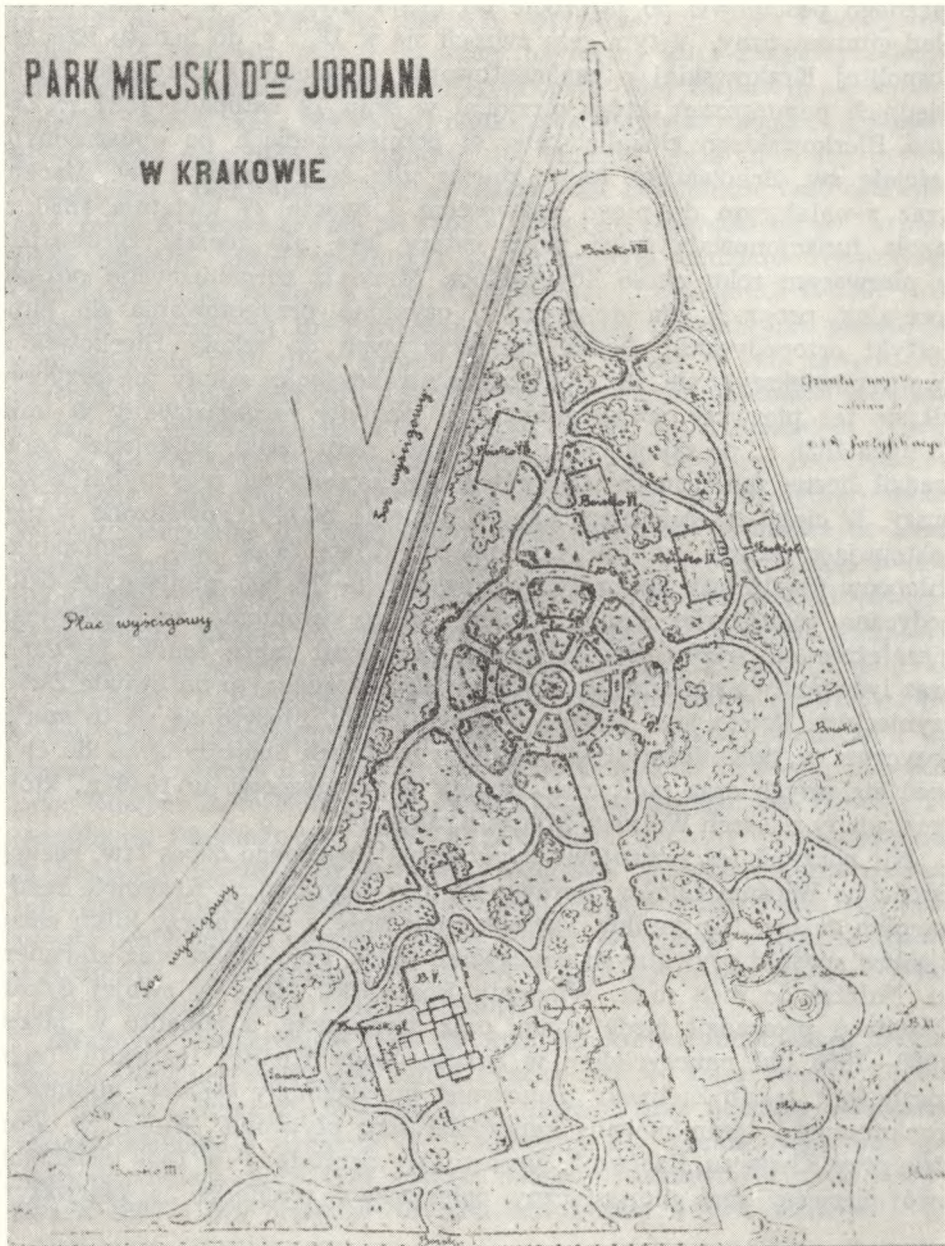
ły: jazdy konnej, szermierki, tańca i pływania. Sprawa wprowadzenia nauk gimnastycznych w Uniwersytecie była przedmiotem wielu sesji Komitetu powołanego wśród profesorów przygotowujących Statut. Senat rządzący ogłosił go jako obowiązującą ustawę w dniu 16 października 1818 r., ale ćwiczenia fizyczne prowadzono w uczelni już w 1817 r., kiedy zatrudniono pierwszych nauczycieli tego przedmiotu i kiedy (w listopadzie tego roku) napłynęły do rektora pierwsze podania studentów o pozwolenie na lekcję fechtunku, jazdy konnej i tańca. Zachowane „listy audytorów uczących się tańców, fechtowania i ekwitacji przy Uniwersytecie z lat 1817—1826”, jak również nazwiska uczących tych dyscyplin oraz korespondencja rektorów Uniwersytetu Jagiellońskiego z lat 1826—1836 dowodzą, że wychowaniu fizycznemu nadano w tym okresie już formę zorganizowaną. Wprawdzie zajęcia te prowadzono w oparciu o tradycyjne wyobrażenia o wychowaniu fizycznym, a liczba uczęszczających na nie była stosunkowo nieznaczna, nie da się jednak zakwestionować faktu narastającego zrozumienia u ówczesnych władz uniwersyteckich rzeczywistych potrzeb młodzieży w zakresie kultury fizycznej. Istotnym jest fakt, iż zajęcia odbywały się systematycznie i były objęte regulaminami, znajdowały oparcie w budżecie uczelni, a wreszcie, że prowadził je fachowy personel skompletowany z etatowych instruktorów. Największym poparciem władz uczelni cieszyła się jazda konna, pomimo znacznych wydatków, którymi Uniwersytet był obciążony. O ile jednak ćwiczenia z zakresu jazdy konnej odbywały się systematycznie w ciągu całego roku akademickiego, inne ćwiczenia, jak np. nauka pływania, była ściśle uzależniona od pory roku i aktualnej pogody, zajęcia odbywały się bowiem na Wiśle. Nauka pływania w zorganizowanej formie była prowadzona w latach 1818, 1827—1845. Działalność szkół jazdy konnej, szermierki, tańca była także krótkotrwała. W 1833 r. zlikwidowano Szkołę Fechtunku i Tańca, zaś w 1858 r. jazdy konnej. Do ćwiczeń szermierczych powrócono dopiero w 1877 r., kiedy Ministerium für Cultur und Unterricht pismem z dnia 19 września 1877 r. zawiadomiło Senat Akademicki, że niejaki A. Marie został mianowany nauczycielem tego przedmiotu w Uniwersytecie Krakowskim ².

Do upowszechnienia wychowania fizycznego w Krakowie w latach trzydziestych XIX wieku nawiązał Ludwik Bierkowski, profesor Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego, zarliwy propagator ćwiczeń cielesnych. Zetknąwszy się podczas studiów w Niemczech i Francji z nowoczesnymi prądami pedagogicznymi w zakresie wychowania fi-

² Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Rkps S I 409, S I 410, S I 411, S I 412, H. Oszaśt, *Szkoły jazdy konnej i szermierki Uniwersytetu Jagiellońskiego w pierwszej połowie XIX stulecia*, [W:] Wychowanie Fizyczne i Sport, Warszawa 1963 nr 4; tenże. *Szkoła pływania w Uniwersytecie Jagiellońskim w pierwszej połowie XIX w.*, [W:] Wychowanie Fizyczne i Sport, Warszawa 1964 nr 4.

PARK MIEJSKI D^{ca} JORDANA

W KRAKOWIE

Plac wyścigowy

San. wyścigowy.

San. wyścigowy

Gruntki wojenne
a. s. s. for typhoid

San. III

San. I

B. P.

San. II

B. M.

San. I

San. II

San. III

San. IV

San. V

San. VI

San. VII

San. VIII

San. IX

San. X

zycznego postanowił po powrocie do kraju utworzyć w Krakowie zakład gimnastyczny. W tym celu zwrócił się w 1837 r. do Senatu Rzeczypospolitej Krakowskiej o zaakceptowanie programu i przydział odpowiednich pomieszczeń, które otrzymał w dniu 13 listopada 1837 r. Zakład Bierkowskiego zlokalizowano w pomieszczeniach po opuszczonym kościele św. Scholastyka (przy zbiegu ulic św. Krzyża i św. Marka) wraz z należącym do niego podworcem. Otwarta 27 kwietnia 1838 r. szkoła funkcjonowała tylko przez cztery lata, ale zdołała zgromadzić w pierwszym roku około 40 uczniów. Mimo iż zorganizowano później specjalny program dla dziewcząt i czyniono przygotowania do gimnastyki ortopedycznej, liczba uczęszczających do szkoły Bierkowskiego nie powiększyła się. Do zwiększenia atrakcyjności szkoły nie przyczynił się też pierwszy pokaz gimnastyki uczniów zorganizowany w dniu 13 lipca 1838 r., po zakończeniu pierwszego roku nauki, jakkolwiek zgromadził liczną publiczność i przyniósł Bierkowskiemu przychylną ocenę prasy. W ciągu czteroletniego okresu istnienia szkoły prowadzono w niej następujące zajęcia: gimnastykę małych dzieci (4—8 lat); gimnastykę chłopców (8—18 lat); gimnastykę dziewcząt (8—18 lat); gimnastykę ortopedyczną; wołyżerkę; taniec i śpiew. Warto nadmienić, że Bierkowski, niezależnie od szkoły gimnastycznej, prowadził także szkołę pływania oraz łyżwiarstwa na naturalnym lodowisku urządzonym na Stawie Zwierzynieckim. Dzieło jego jednak wkrótce upadło. Złożyło się na to szereg przyczyn, w tym niewątpliwie obojętny stosunek społeczeństwa do ćwiczeń cielesnych oraz polityczne zmiany popowstaniowe w 1846 r., które przesądziły o losach Wolnego Miasta Krakowa³.

Nie sprzyjał też rozwojowi wychowania fizycznego okres tzw. reakcji Bacha po Wiośnie Ludów. Sprawy kultury fizycznej w Krakowie zeszedł na plan dalszy. Nie zanikła jedynie działalność w tej mierze kilku entuzjastów spośród prywatnych nauczycieli tańca, gimnastyki oraz szermierki. Należał do nich m.in. Wincenty Boznański, który w swojej Szkole Ekwitacji prowadził jazdę konną oraz szermierkę, a ponadto w latach 1838—1858 był nauczycielem w Szkole Jazdy Konnej Instytutu Technicznego⁴; Jakub Zieliński „nauczyciel upoważniony tańców, gimnastyk konkursowy i egzaminowany nauczyciel daru pływania”, który „w ogrodzie przy Kleparzu, Zacisze 2, wprost ulicy Szpitalnej” w 1850 uruchomił swój pierwszy kurs gimnastyczny, ogłaszając w prasie, że „w pierwszym

³ R. Wróczyński, *Dzieje wychowania fizycznego i sportu do końca XVIII w. do 1918*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1971, J. Bugajski, *Ludwik Bierkowski jako prekursor nowoczesnego wychowania fizycznego w Polsce w pierwszej połowie XIX w.*, [W:] *Rocznik Naukowy WSWF*, Kraków 1965.

⁴ „Czas”, 1853 nr 140, 1855 nr 101, 1859 nr 92, 1860 nr 101, 1863 nr 238, 1867 nr 130, 242, H. Ręgowicz, *Historia Instytutu Technicznego w Krakowie*, Kraków 1913.

roku nie będzie szkoły pływania, natomiast niejako wstępne tej nauki początki dawać się będą na lekcjach wspomnianych wraz z wołyżowaniem”⁵. W kwietniu 1851 r. podobny prywatny kurs gimnastyki letniej odbywał się w ogrodzie zwanym Rajem (przy ulicy Rajskiej), a połączony z nauką tańców, zaś „prywatnej nauki szermierstwa, muzyki i gimnastyki” w domu przy ulicy św. Jana nr 466 udzielał „egzaminowany prywatny pedagog i fechtmistrz” Michał Starzewski. Działalność tego ostatniego na terenie Krakowa trwała do 1866 r., po czym przeniósł się do Tarnowa, gdzie udzielał lekcji szermierki w tamtejszym oddziale Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”⁶. Zakład gimnastyczny uruchomił w 1861 r. nauczyciel gimnastyki dr Ferdynand Tuszyński. Znalazł on początkowo pomieszczenie przy ulicy Kopernika 6, ale jeszcze w tym samym roku przeniósł się do obszernej i dostosowanej do potrzeb nauczania gimnastyki sali ks. Jabłonowskiego przy Małym Rynku nr 1. Zakładem Tuszyńskiego, na początku jego istnienia, zainteresował się Józef Dietl, profesor Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego, prezydent miasta. W celu zachęcenia jak najszerszych rzesz młodzieży Krakowa do korzystania z zakładu Dietl przeprowadził obniżenie opłat za naukę, a nawet dla młodzieży najuboższej możliwość odbywania bezpłatnych kursów gimnastycznych. Zalecał wprowadzenie do programu ćwiczeń gimnastyki szwedzkiej, zapewnił też zakładowi opiekę lekarską, zlecając ją adiunktowi Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego drowi J. Fałęckiemu, także propagatorowi ćwiczeń cielesnych wśród młodzieży i osób starszych. Na okres letni 1863 r. zakład przeniesiono do Parku Potockich, przy Nowym Świecie nr 7, do „pałacyku angielskiego” na Wesołej i do Ogrodu na Piaskach, przy ulicy Łobzowskiej. Zgodnie z wytycznymi Dietla, kierujący zakładem dr Tuszyński objął swą działalnością gimnastyczną młodzież wszystkich szkół krakowskich, zapewniając nadto na kursie pewną liczbę miejsc bezpłatnych. W 1863 r. korzystało z nich 12 uczniów z Instytutu Technicznego, 12 uczniów z gimnazjum św. Anny, 8 z gimnazjum niższego i 16 ze szkół normalnych⁷.

Ważnym wydarzeniem stało się otwarcie nowo wybudowanej przy c.k. Szkole Głównej wzorcowej (ulica Bracka 22) w domu barona Larischa sali gimnastycznej dla uczniów tego zakładu oraz uczniów seminarium nauczycielskiego i uczniów II Gimnazjum św. Jacka. Nauczanie gimnastyki powierzono w tym nowym obiekcie Leonowi Weisowi, który w latach 1867—1870 organizował publiczne popisy swych uczniów⁸.

⁵ „Czas”, 1850 nr 110, 146, 277, 283, 1851 nr 119.

⁶ K. Korta, *Gimnazjum św. Anny w Krakowie, Wspomnienie ucznia z lat 1888—1896*, Biblioteka Krakowska nr 97, Przewodnik Gimnastyczny Sokół 1887 nr 2.

⁷ „Czas”, 1861 nr 84, 1862 nr 37, 78, 1863 nr 84, 200, 257, 1864 nr 127, 134, 200, 1865 nr 80, 148, 179.

⁸ „Czas”, 1868 nr 158, 1869 nr 114, 1870 nr 22, Przegląd Gimnastyczny 1900 nr 9.

Od stycznia 1855 r. przebywał w Krakowie inny wybitny propagator wychowania fizycznego w Galicji, Wenanty Piasecki. Zamieszkał on w willi „Pod Lipkami” nad Wisłą, gdzie znalazł również pomieszczenie prowadzony przez niego zakład wodoleczniczy, połączony z gimnastyką leczniczą, nadto uruchomił „Zakład Gimnastyczny dra Wenantego Piaseckiego”, przy ulicy Sławkowskiej, w którym prowadził ćwiczenia dla dziewcząt i chłopców z zakresu tzw. gimnastyki wychowawczej, ludowej, leczniczej. Był też jednym z twórców powstałego w 1885 r. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Krakowie, obejmując godność gospodarza Towarzystwa. W 1885 r. W. Piasecki przeniósł się do Zakopanego, gdzie kontynuował również działalność lekarską, a w 1894 r. założył TG „Sokół” Zakopane⁹.

W tym okresie czynna była w Krakowie także szkoła gimnastyczna, higieniczno-ortopedyczna, prowadzona przez Ernesta Pruszyńskiego, który „założył sobie jako cel wykształcenie uczniów pod względem zręczności i zwinności oraz stopniowe rozwijanie się młodzieży”¹⁰.

W okresie realizacji reform autonomicznych w Galicji, wprowadzających zasadnicze zmiany w szkolnictwie, nastąpiły warunki do wprowadzenia wychowania fizycznego w szkołach. Już w 1868 r. gimnastykę uznano jako przedmiot obowiązkowy w szkołach ludowych, następnie (1871) wprowadzono go do seminariów nauczycielskich, zaś w 1873 r. (nadobowiązkowo) do pozostałych szkół średnich. Zarządzeń tych nie zdołano jednak od razu wprowadzić w życie. Przeszkodził temu konserwatyzm i brak zrozumienia dla kultury fizycznej ze strony większości kadry pedagogicznej, brak obiektów i najprostszego sprzętu sportowego oraz nauczycieli wychowania fizycznego. Władze szkolne nie interesowały się nauczaniem gimnastyki w podległych szkołach. W rezultacie w roku szkolnym 1898/1899 prowadzono wychowanie fizyczne tylko w 302 szkołach, natomiast w 3565 zakładach kształcenia nie nauczano gimnastyki¹¹.

W 1883 r. przeprowadzono pomyślnie sprawę ćwiczeń gimnastycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wydział Czytelni Akademickiej wynajął salę gimnastyczną przy Placu Franciszkańskim. Ćwiczenia gimnastyczne dla młodzieży akademickiej Krakowa odbywały się tu pod kierownictwem Jana Kościńskiego, kwalifikowanego nauczyciela wychowania fizycznego. Wydział Czytelni Akademickiej propagował nadto wioślarstwo i w tym celu zakupił w 1883 r. łódź wioślarską oraz w 1884 r. przystąpił do organizacji ćwiczeń szermierczych. W 1891 r. został zatwierdzony statut

⁹ *Przewodnik Gimnastyczny Sokół*, 1881 nr 2, 1884 nr 12, 1885 nr 6, 1895 nr 51, K. Toporowicz, *Wenanty Piasecki (1832—1909) Szkic z życia i działalności w zakresie wychowania fizycznego*, [W:] Rocznik Naukowy WSWF, Kraków 1967.

¹⁰ „Czas”, 1887 nr 196.

¹¹ R. Wroczyński, *Dzieje wychowania fizycznego...*,

Akademickiego Klubu Szermierczego, którego kuratorem został profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego — dr J. Kleczyński. Działalność klubu była jednak krótkotrwała, istnieje bowiem do 1895 r. Kilka lat później (1896) zawiązało się na Uniwersytecie stowarzyszenie młodzieży akademickiej „Jagiellonia”, koncentrujące swą działalność na pomocy w nauce oraz organizacji imprez rozrywkowych, w tym ćwiczeń szermierczych¹².

Najważniejszym niewątpliwie warunkiem rozwoju kultury fizycznej było kształcenie nauczycieli wychowania fizycznego. Rozpoczęło się ono już w latach sześćdziesiątych XIX stulecia, kiedy to wprowadzenie wychowania fizycznego do programów szkolnych oraz rozwój instytucji i organizacji wychowania fizycznego i sportu ujawniło wielkie braki kadrowe. Kształcenie nauczycieli szkół ludowych w zakresie wychowania fizycznego miały realizować od 1872 r. seminaria nauczycielskie. Na mocy rozporządzenia Ministra Wyznań i Oświaty Austrii z 31 lipca 1866 r. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” we Lwowie podjęło działalność w zakresie kształcenia nauczycieli dla potrzeb Galicji na specjalnych kursach. Pod koniec 1885 roku, na wniosek Tow. Gimnastycznego „Sokół”, powołano przy Towarzystwie Krakowskim grono nauczycielskie, którego zadaniem było kształcenie kadr. Towarzystwo oraz Uniwersytet Jagielloński stały się ośrodkami kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego. W dniu 20 października 1895 r. otwarto w Uniwersytecie Jagiellońskim pierwszy tzw. kurs naukowy gimnastyki dla kandydatów na nauczycieli wychowania fizycznego szkół średnich. W latach szkolnych 1895/96 — 1912/13 odbyło się w Krakowie dziewięć takich 2-letnich kursów. Jedynie rozpoczęty w 1913 r. kurs dziesiąty trwał tylko jeden rok, przerwany na skutek wybuchu I wojny światowej. Pełne kwalifikacje (łącznie z egzaminem nauczycielskim złożonym przed Komisją Egzaminacyjną w Krakowie) uzyskało w omawianym okresie 64 osoby, zaś tzw. kurs naukowy gimnastyki (przejęty przez Uniwersytet Jagielloński) był jedyną instytucją kształcenia nauczycieli wychowania fizycznego w Galicji. Wielką rolę na tym odcinku oświaty odegrał dr Henryk Jordan, kierownik kursu w latach 1895—1907¹³.

W drugiej połowie XIX wieku powstawały w Krakowie stowarzyszenia wychowania fizycznego. Jako jedno z pierwszych rozwijało swą działalność Towarzystwo Gimnastyczne „Orzeł Biały”, założone przez dra J. Dietla, prof. W. Rozwadowskiego, dra M. Machalskiego, ks. L. Górnickiego, kupca H. Jawornickiego i H. Kieszkowskiego, w celu „rozwinęcia i wyrobienia sił fizycznych na drodze ćwiczeń ciała przez gimnastykę,

¹² *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego 1891/92*, Kraków 1891, *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego 1896/97*, Kraków 1897.

¹³ A. Orchowski, *Kształcenie nauczycieli wychowania fizycznego w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w.*, [W:] *Rocznik Naukowy WSWF*, Kraków, T. II, 1962.

sztukę pływania, szermierkę i jazdę konną”. Jak informuje zatwierdzony przez Namiestnictwo statut w dniu 15 lutego 1867 r. ćwiczenia jego członków odbywały się w pomieszczeniach Stowarzyszenia Straży Ogniowej miasta Krakowa, a po 1871 r. rozwijało swoją działalność w ramach straży pożarnej¹⁴. Kolejnym stowarzyszeniem było Towarzystwo Łyżwiarzkie, które od 1870 r. urządziło place ślizgawkowe dla ludności Krakowa, początkowo na Stawie Zwierzynieckim, a następnie zaś na stawach dawnego ogrodu Macewiczów przy ulicy Łobzowskiej, na stawie ogrodu Mazgala, przy ulicy Karmelickiej, a kolejno przy domu hr. Potockich (obok Ogrodu Botanicznego), na ulicy Kopernika, a od 1889 r. w Parku Krakowskim, który stał się niebawem głównym ośrodkiem jazdy na łyżwach¹⁵.

W 1884 r. powołane zostało Towarzystwo Wioślarskie (stanowiące od 1892 r. oddział wioślarski Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”)¹⁶.

Następnie w 1885 r. zapoczątkowało swą wieloletnią pracę na odcinku propagandy ćwiczeń gimnastycznych i innych form wychowania fizycznego Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Było stowarzyszeniem mieszczańskim, stawiającym sobie za cel fizyczne i duchowe odrodzenie narodu jako niezbędny warunek odzyskania niepodległości politycznej. Środkiem prowadzącym do osiągnięcia tego celu miała być przede wszystkim gimnastyka i inne formy ćwiczeń. W rezultacie TG „Sokół” w Krakowie położyło duże zasługi na odcinku praktyki wychowania fizycznego z młodzieżą pozbawioną elementarnych warunków do uprawiania ćwiczeń i roztoczyło opiekę nad rodzącym się wówczas ruchem skautowym, a wreszcie nad popularyzacją licznych dziedzin sportu, nie zapominając o krzewieniu patriotyzmu i idei wyzwolenia narodowego. Podstawowymi komórkami organizacyjnymi realizującymi działalność statutową „Sokoła” były reprezentujące poszczególne działy ćwiczeń fizycznych i sportu Oddziały stowarzyszenia. W krakowskim „Sokole” powołano ich kilka: oddział gimnastyczny (1885—1914); wioślarski (1892—1914); jazdy konnej (1892—1897, 1912—1914); kolarski (1885—1914); szermierczy (1904—1912); turystyki górskiej (1900—1901). Inne dziedziny zajęć, jak: strzelectwo, zapasy, atletyka, lekka atletyka, pływanie, łyżwiarstwo posiadały natomiast zarządy, bądź też uprawiane były w ramach innych oddziałów. Ćwiczenia gimnastyczne odbywały się w sali funduszu szkolnego obok kościoła franciszkańskiego, pod kierunkiem nauczycieli A. Gędłka i J. Kościńskiego. Dzięki ofiarności członków zorganizowano w okresie letnim

¹⁴ Statut Towarzystwa Gimnastycznego Krakowskiego. Kraków 1868, „Czas”, 1868 nr 27, 113, 1870 nr 198, 210, 871 nr 52, 110.

¹⁵ „Czas”, 1866 nr 311, 1871 nr 242, 1872 nr 11, 271, 1873 nr 2, 1874 nr 4, 1875 nr 278, 1877 nr 283, 1878 nr 6, 29, 1879 nr 283, 1881 nr 2, 5, 282, 1884 nr 273, 1885 nr 281, 1886 nr 54, 1887 nr 1, 41, 1889 nr 239, 1890 nr 4, 1891 nr 293.

¹⁶ „Czas”, 1884 nr 118, 176.

tw. „letnie boisko Sokoła”, które mieściło się w rzeczywistości Niedziałkowskich, przy Placu Latarnika. W latach 1885—1889 Towarzystwo korzystało również z zaimprovizowanej sali gimnastycznej przy browarze H. i A. Johnów, na ulicy Lubicz. Dopiero w 1889 r. TG „Sokół” otrzymało własną salę gimnastyczną, przy ulicy Wolskiej (dzisiaj Manifestu Lipcowego)¹⁷.

Dużą zasługą TG „Sokół” było roztoczenie opieki nad rodzącym się ruchem skautowym. Na odcinku upowszechnienia skautingu w Krakowie bardzo aktywnie pracował Zygmunt WYROBEK. Dzięki jego staraniom powstały w 1911 r. pierwsze drużyny harcerskie. Ruch ten rozwijał się bardzo szybko. W 1911 r. istniały już 3 oddziały i skupiały 225 uczniów, zaś w 1913 roku 20 drużyn i 907 osób (w tym 8 drużyn żeńskich skupiających 300 dziewcząt). Jedną z form działalności ruchu skautowego była systematyczna gimnastyka, wycieczki, ćwiczenia polowe (patrolowanie, tropienie, obozownictwo)¹⁸.

Od 1886 r. działał Krakowski Klub Cyklistów, należący do największych i najliczniejszych klubów tej dyscypliny w całej Galicji¹⁹.

Nie wolno zapominać także o wielkiej roli rekreacyjnej Parku Jordana. Jordanowski ruch gier i zabaw ruchowych na wolnym powietrzu nawiązywał bowiem do polskich tradycji w zakresie wychowania fizycznego, ale wykorzystywał przede wszystkim najnowsze osiągnięcia nauki w Europie i Ameryce Północnej, dostosowując ją do istniejących stosunków i potrzeb społecznych Krakowa i Galicji. Założony w Krakowie w 1888 r. park, przez dra Henryka Jordana, nazwany potem jego imieniem, stał się wzorem dla setek podobnych, choć w mniejszej skali ogrodów jordanowskich, nie tylko w kraju, ale i za granicą²⁰.

Dr Jordan był również jednym z inicjatorów kolonii wakacyjnych dla młodzieży szkół średnich Krakowa, organizowanych od 1902 r. w programie których ważne miejsce zajmowały ćwiczenia fizyczne²¹.

Przechodząc do omówienia początków ruchu sportowego należy przypomnieć, że pojawił się on dopiero w początkach XX wieku. Jednakże jego genezę należy wiązać z powstaniem TG „Sokół”, oraz ruchu jor-

¹⁷ K. Toporowicz, *Geneza i rozwój organizacyjny Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Krakowie w latach 1885—1914*, [W:] Rocznik Naukowy WSWF, Kraków T.V, 1966, tenże, *Działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Krakowie na polu wychowania fizycznego i sportu pod koniec XIX w. i na początku XX w. (1885—1914)*, [W:] Rocznik Naukowy WSWF, Kraków, T. IV, 1965, cz. 1.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ „Czas”, 1886 nr 168, 263, 1887 nr 110, 1890 nr 112.

²⁰ H. Smarzyński, *Henryk Jordan — pionier nowoczesnego wychowania fizycznego w Polsce*, Kraków 1958, *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce (materiały na Plenum GKKFiT) z okazji 100-lecia sportu polskiego*, Warszawa 1967.

²¹ *Księga pamiątkowa. Jubileusz 25-lecia Towarzystwa Kolonii Wakacyjnych dla uczniów gimnazjum miasta Krakowa 1902—1927* pod redakcją L. Piotrowicza.

danowskiego. Już wówczas najpopularniejszą dyscypliną sportową stała się piłka nożna i z tą dyscypliną związane były początki krakowskich klubów sportowych. Przyjęła się ona przede wszystkim w szkołach. Młodzież szkolna nie tylko przyjmowała i pielęgnowała gorąco wszystko to co dotyczyło samego futbolu, ale dopracowywała się pierwszych form szkolnych sekcji futbolowych, które później stały się podstawą dla powstawania statutowych klubów piłkarskich. Organizatorem sportowego ruchu i propagatorem sportowych osiągnięć była inteligencja: lekarze, prawnicy, literaci i nauczyciele. W 1905 r. w Parku Jordana urządzano gry dla młodzieży szkolnej, odbywające się pod okiem starszych kolegów i instruktorów. Przełomowym momentem w rozwoju piłkarstwa krakowskiego była wizyta lwowskich drużyn „Czarnych” i IV gimnazjum w czerwcu 1905 r. Sprawozdawca „Słowa Polskiego” tak opisywał to spotkanie:

Zawody młodzieży. Wczoraj wieczorem o 5³⁰ odbyły się w Parku Jordana zawody młodzieży lwowskiej i krakowskiej w grze w piłkę nożną. Na boisku odfotografowano dla „Nowości Ilustrowanych” obie drużyny młodzieży, Czarnych z czerwonymi przepaskami ze szkoły realnej i Niebiesko-czerwonych z IV Gimnazjum. Czarni zwyciężyli po 1,5-godzinnej walce z młodzieżą szkół średnich 2:0, a Niebiesko-czerwoni po godzinnej walce z akademikami 4:0. Zebrana bardzo licznie publiczność oklaskiwała lwowskich zwycięzców.

Odtąd piłka nożna znajdowała coraz szersze rzesze zwolenników, powstawały nowe kluby. Kolejny turniej zorganizowany przez literata dra T. Kończyńskiego odbył się w październiku 1906 roku. Zgromadził 16 drużyn, a sprawozdawca „Nowej Reformy” zaliczył do najlepszych drużyn „Biało-czerwonych”; akademicką „Cracovię”; „Klub św. Anny”; „Czerwonych” „Klub św. Jacka”; i klub „Wisłę”. Po wyjeździe z Krakowa twórcy i protektora ruchu piłkarskiego T. Kończyńskiego kluby napotykały na wielkie trudności. Młodzież szukała dla swojej działalności sportowej jednolitej podstawy organizacyjnej i połączenia konkurencyjnych, ale słabych klubów. W ten sposób w 1906 r. dochodzi do fuzji „Biało-czerwonych” z Akademickim Klubem Futbolowym „Cracovią” oraz do połączenia „Czerwonych” z „Wisłą”. Te dwa najstarsze kluby szybko się rozwijały, obok sekcji piłkarskiej powstawały inne sekcje m.in. lekkiej atletyki, tenisowa, łyżwiarska i inne ²².

Obok nich powstawały inne kluby i zrzeszenia sportowe (nie zawsze

²² 30 lat klubu sportowego „Cracovia”, Kraków 1936, 40 lat klubu sportowego „Cracovia”, Kraków 1946, 50 lat KS „Cracovia”, Kraków 1956, 60 lat SKS „Cracovia” 1906—1966, Kraków 1966, 40 lat Towarzystwa Sportowego „Wisła” Wydawnictwo Jubileuszowe, Kraków 1946 Księga pamiątkowa wydana z okazji 50-lecia Gwardia-Wisła, Kraków 1956, 60 lat pod szczęśliwą gwiazdą. Wydawnictwo jubileuszowe, Kraków 1966.

piłkarskie). W 1908 r. powołano do życia na Uniwersytecie Jagiellońskim studencką organizację sportową — Akademicki Związek Sportowy; młodzież żydowska natomiast założyła Żydowski Klub Sportowy „Makkabi” (1909); na terenie robotniczo-rzemieślniczego Podgórza działał Klub Sportowy „Krakus” (1910), przemianowany w 1911 r. na Klub Sportowy „Podgórze”. W dalszej kolejności powstały: Żydowski Klub Sportowy „Jugend” (1910) przemianowany w 1914 r. na Żydowski Robotniczy Klub Sportowy „Młodość”; Klub Sportowy „Polonia” (1911); Klub Sportowy „Lauda” (1911); Klub Sportowy „Sparta” (1912); Żydowski Klub Sportowy „Jutrzenka” (1913) oraz Klub Sportowy „Merkury” (1914). Przed pierwszą wojną światową na terenie Krakowa działały też niezrzeszone nigdzie kluby piłkarskie, a mianowicie Zwierzyniecki Klub Sportowy; Robotniczy Klub Sportowy „Victoria” i Drukarski Klub Sportowy.

Nadto działalność swą zaznaczyły powstałe w 1909 r. Tatrzańskie Towarzystwo Narciarskie, Krakowski Klub Cyklistów i Motorzystów (1912) oraz Krakowski Klub Automobilowy²³.

Kraków, jako ośrodek myśli naukowej i praktycznego rozwijania różnorodnych form wychowania fizycznego ma więc swoje stare i bogate tradycje. Odegrał olbrzymią rolę w rozwoju wychowania fizycznego i sportu w omawianym okresie. Wychowanie fizyczne i sport nie tylko rozwijały zdrowie i sprawność młodzieży polskiej, ale pogłębiały poczucie odrębności narodowej, rozwijały, patriotyzm i przygotowywały do walki o niepodległość Polski.

CZESŁAW MICHAŁSKI

DE L'HISTOIRE DE L'ÉDUCATION PHYSIQUE ET DU SPORT À CRACOVIE DE LA FIN DU XVIII SIÈCLE À 1918

En basant sur ses propres recherches l'auteur constate que Cracovie possède des riches traditions dans le domaine de l'éducation physique et du sport. Cette ville appartient sûrement à ces des centres où on cultive et propage le sport depuis bien longtemps. En 1817 déjà l'Université Jagellonne introduisit officiellement l'enseignement de l'éducation physique, qui comprend à l'époque: équi-

²³ 50 lat Akademickiego Związku Sportowego. Wydawnictwo jubileuszowe, Warszawa 1958, P. Stok, *Powstanie i rozwój sportu na terenie Krakowa*, [W:] Biuletyn Informacyjny PKOL, Warszawa 1966 nr 8, B. Hajdas, *Pierwsze kluby piłkarskie w Krakowie*, [W:] Kultura Fizyczna 1969 nr 9; H. Laskiewicz, *Pierwsze proletariackie kluby i towarzystwa wychowania fizycznego i sportu pod zabarami*, [W:] Kultura Fizyczna 1966 nr 6.

tation, nage, escrime et danse. C'est à Cracovie que débutait le précurseur des formes modernes de l'éducation physique — Louis Bierkowski; c'est bien ici que travaillait le docteur Henri Jordan. Le parc fondé par ce dernier est devenu ensuite le berceau du sport moderne. Grâce à Henri Jordan apparurent en Pologne les instituteurs de l'éducation physique et les médecins scolaires bien préparés pédagogiquement et professionnellement. L'Université Jagellone, le premier en Pologne et le troisième en Europe a fondé la chaire de l'éducation physique.

Cracovie est célèbre aussi par ses traditions de football; c'est ici qu'on a créé deux clubs bien mérités pour le sport polonais — KS „Cracovia” et GTS „Wisła”.

ЧЕСЛАВ МИХАЛЬСКИ

ИЗ ИСТОРИИ СПОРТА И ФИЗКУЛЬТУРЫ В КРАКОВЕ С КОНЦА XVIII ВЕКА ПО 1918 ГОД

На основе проведенных исследований автор установил старые и богатые традиции Кракова в области физической культуры и спорта. Краков, несомненно, принадлежал к самым старым центрам в Польше, в которых занимались спортом и развивали его. Уже в 1817 г. в Краковском университете было официально введено физическое воспитание, в состав которого входили: верховая езда, фехтование и танец. В Кракове начинал свою деятельность Людовик Берковский, предвестник современных методов физического воспитания, здесь работал тоже Генрих Иордан. Парк Иордана являлся колыбелью современного спорта. Наконец, благодаря доктору Иордану, в польской школе стали работать учителя физкультуры с педагогической и методической подготовкой, а также школьные врачи. В Краковском университете были созданы первые в Польше, третьи же в Европе курсы обучения учителей. Краков является также колыбелью польского футбола, здесь возникли две самые старые польские спортивные организации КС „Краковия” и ГТС „Висла”.